

KATECHUMENÁT

Aleš Opatrný

Autor článku pojednává katechumenát jako proces růstu člověka ve víře a v praxi křesťanského života i jako liturgicko-pastorační činnost řízenou biskupem. Přístup církve ke katechumenátu, který vyplývá z její historie a vydaných dokumentů, autor domýšlí do praktických důsledků a dokládá zkušenostmi z pastorační praxe. Tento přístup umožňuje brát v úvahu naše specifické podmínky a poskytnout tak žadatelům o křest prostor k opravdovému růstu ve víře a v životě z ní.

Historie

*Katechismus katolické církve*¹ dělí svátosti do tří skupin a první skupinu označuje jako svátosti iniciační (v českém překladu je užito výrazu „svátosti uvedení do křesťanského života“). Jsou to křest, biřmování a eucharistie. Proces křesťanské iniciace ovšem nespočívá jen v udělení těchto tří svátostí. Po dobu prvních staletí života církve bylo běžné, že dospělý člověk, který uvěřil v Krista a chtěl se stát křesťanem, byl připravován na plné uvedení do křesťanského života postupně katechezemi, modlitbami a sžíváním se s křesťany. Teprve potom byl uveden do plného života ve společenství církve křtem, biřmováním a účastí na stole Páně a následující mystagogií, která uváděla do smyslu tajemství, zejména svátostí. To je doba vzniku katechumenátu, který měl v Římě svůj pevný řád od závěru druhého století. Křest dětí byl v té době doplňující, nikoliv hlavní praxí, pokud šlo o uvádění do křesťanského života. Po řadu staletí tak bylo v církvi živé vědomí, že cesta k přijetí iniciačních svátostí je procesem řízeným církví. Tento proces byl regulován, podněcován a podpírán katechumenátem v jeho různých tvarech a formách, jak se v průběhu času vyvíjely. Když byli v Evropě už prakticky všichni dospělí lidé křesťany, křtily se nadále jen děti a katechumenát pozvolna zanikal.

Rozvoj misí i nová situace v Evropě, kde přibývali dospělí adepti křtu, vyvolaly nový zájem o poznání staré praxe katechumenátu. Druhý vatikánský koncil i zde znamenal přelom a v konstituci o liturgii požadoval obnovu katechumenátu dospělých rozčleněného do stupňů a úpravu ritu křtu dospělých s ohledem na zavedení katechumenátu.² Tyto požadavky koncilu byly realizovány v novém rituálu: Roku 1972 vyšlo *Ordo initiationis christianae adultorum*.³ V roce 1987 vyšel jeho český překlad – *Uvedení do křesťanského života*.⁴ Tak bylo umožněno nejen slavení křesťanské iniciace dospělého podle platných liturgických textů, ale byla tím také otevřena cesta k hlubšímu pochopení procesu iniciace.

Křesťanská iniciace

Poctivé přijetí křesťanství dnes pro dospělého člověka zpravidla představuje změnu kultury života, vstup do nových mezilidských vztahů a opuštění některých dosavadních životních postojů. Má-li se tedy člověk stát křesťanem, nestačí přijmout určitou sumu vědomostí a být pokřtěn, ale znamená to podstatně změnit život. Život podle evangelia je v dnešní společnosti něčím nesamozřejmým. Proto je třeba do něho většinu lidí uvádět postupně; proto mluvíme o „uvedení do křesťanského života“, nikoliv jen o křtu.⁵

Uvedením do křesťanského života se rozumí poměrně dlouhý proces, který začíná „předběžným katechumenátem“ (prekatechumenátem), pokračuje po přijetí adepta do katechumenátu vlastním katechumenátem a vrcholí přijetím iniciačních svátostí, na které navazuje období mystagogie.⁶ V tomto procesu je třeba chápat slova „katechumen“ a „katechumenát“ jako stav člověka, který trvá delší dobu a ve kterém se k němu církev již určitým způsobem hlásí podle dikce *Kodexu kanonického práva*: „Zvláštním způsobem jsou s církví spojeni katechumeni, kteří totiž ve-

deni Duchem svatým výslovně žádají o včlenění do ní, a proto tímto přáním a také životem víry, naděje a lásky se spojují s církví, která se již o ně stará jako o své.“⁷

Celý proces uvedení do křesťanského života má dva důležité znaky: postupnost a bohatství přípravných obřadů. Je tedy třeba realizovat tuto cestu v co největší plnosti, jak ji specifikuje liturgická kniha UKŽ. V konkrétním organizování katechumenátu je nutné dbát na zásady uvedené v úvodu příslušné liturgické knihy a rozlišovat jednotlivá období a jejich náplň:

Předběžný katechumenát, v němž se adept seznamuje s evangeliem a s církví a dospívá k prvním krokům víry, znamenajícím jeho obrácení k Bohu. Vrcholí přijetím do katechumenátu.

Katechumenát, určený k ucelené katechezi. Zde se uskutečňuje nejen cesta poznání, ale i proces obrácení, který umožní katechumenovi změnit život podle evangelia a nastoupit cestu osvobodování od hříchu. Vrcholí zařazením mezi čekatele křtu (vyvolením), kterým se katechumen stává čekatelem na brzkou iniciaci.

Období očišťování a zasvěcování. Je to příprava spíše duchovní než nauková, kryje se zpravidla s postní dobou a vrcholí přijetím iniciačních svátostí.

Mystagogie. Je dobou uvádění do tajemství života z přijatých svátostí.

Stručně lze náplň vyjmenovaných etap popsat také takto: V předběžném katechumenátu se uchazeč nechává od křesťanů poučit – přijímá první zvěstování evangelia a znalosti o církvi, které mu umožňují rozhodovat se pro křesťanství. Druhé období začíná vstupem do sboru katechumenů. Je to doba katecheze a zácviu do křesťanské praxe, spojené s určitými obřady (přijetí mezi katechumeny, menší exorcismy, žehnání katechumenů), a vyústí zařazením mezi čekatele křtu. Třetí období je poměrně krátké, kryje se zpravidla s postní dobou. Jeho náplní je očišťování katechumena a zasvěcování do křesťanské praxe (liturgicky: obřad vyvolení, čili zařazení mezi čekatele křtu, skrutinia s exorcismy, svěřování pokladů církve, obřad „effeta“ a mazání olejem katechumenů). Vrcholí přijetím iniciačních svátostí – křtu, biřmování, eucharistie, a to zpravidla při bohoslužbě velikonoční vigilie. Čtvrté období je obdobím mystagogie a trvá přinejmenším po celou velikonoční dobu. Zde se pokřtěný učí žít s celým duchovním bohatstvím, které mu iniciace otevřela.

DOC. ING. MGR.
ALEŠ OPATRNÝ, TH.D.

Kněz Arcidiecéze pražské. Doktorské studium absolvoval na CMFT v Olomouci, kde se rovněž habilitoval v oboru pastorální teologie. Tento obor vyučuje na Katolické teologické fakultě UK v Praze.

Celá cesta křesťanské iniciace nemá vést jen k tomu, aby se člověk křtem křesťanem stal, ale má mu pomoci k tomu, aby chtěl i mohl jako křesťan z víry žít.

Smysl katechumenátu

„Katechumeni jsou uváděni do křesťanského života postupně uprostřed společenství věřících.“⁸ Těmito slovy liturgické knihy je neobyčejně jasně a výstižně vyjádřen zásadní cíl a smysl katechumenátu. Především: nejde o pouhou výuku nebo „nácvik“, ale o uvádění do života, a to křesťanského. Druhým důležitým bodem je, že se jedná o uvádění postupné. Je to tedy proces, nikoliv jednorázová záležitost, a má v něm být postupováno tak, aby postup byl pro adepta schůdný. A konečně je řečeno, že toto všechno se děje uprostřed společenství věřících. Nejde tedy o akci pouze mezi katechumenem a tím, kdo ho na přijetí svátostí připravuje, ale o katechumena a společenství věřících, v němž, dodejme, bude po svém křtu žít.

Katechumenát ovšem není jen jakousi déle trvající dobou přípravy ke křtu. Je v jistém smyslu jeho součástí. A křest, kterým katechumenát vrcholí, není také jen jednorázovou událostí. Kardinál Ratzinger, nynější papež, se o této skutečnosti vyjádřil slovy: „Na jedné straně ... je katechumenát něco docela jiného než pouhá výuka náboženství, je součástí svátosti: nejde jen o předložené poučky, nýbrž o integrující součást samotné svátosti. Na druhé straně svátost není pouhým liturgickým výkonem, nýbrž procesem, dlouhou cestou, která vyžaduje všechnu lidskou sílu, všechn rozum, vůli a mysl.“⁹

Foto: Václav Pecan

Aktéři katechumenátu

Diecézní biskup jako hlava místní církve je tím, kdo nové osoby do církve přijímá, ať už osobně nebo prostřednictvím jiných; není tedy jen tím, kdo je především biřmuje. Proto má za katechumenát ve své diecézi zásadní odpovědnost. UKŽ pak vyjmenovává, co patří v těchto věcech do jeho kompetence. Z nich jako první je uvedeno „zakládat zřízení katechumenátu a podle potřeby dávat vhodné směrnice.“¹⁰ Zde jakož i na jiných místech je vidět, že katechumenát je chápán jako „diecézní instituce“, nikoliv jen jako příležitostná činnost, proto má být tato instituce biskupem zřízena a řízena.

Je-li to možné, je nejlepší konat *katechumenát ve skupině* sestávající z katechumenů a křesťanů, která je vedena patřičně připravenou a k tomu biskupem pověřenou osobou, kterou nemusí být kněz.¹¹ Pokud je katechumen jen jeden, nelze sice skupinu

vytvořit, avšak je žádoucí, aby se katechumen či katechumenka během své přípravy setkali s více křesťany, ne jen s jedním.

Společenství, zpravidla farní (nebo jeho část), by mělo být tou skupinou osob, v níž se bude katechumen připravovat, které poznává jako konkrétní společenství církve a v němž by měl zakotvit po své iniciaci, ať už bude pokřtěn ve farním kostele nebo v katedrále. Zde může být jisté napětí mezi rolí biskupa, který do katechumenátu přijímá, případně uděluje iniciační svátosti, a rolí farního společenství a jeho faráře, v němž se bude katechumen připravovat a kde případně přijme iniciační svátosti. Z hlediska pochopení eklesiologického momentu v iniciaci je důležité zdůraznit roli biskupa a širšího společenství věřících, než je pouze farnost nebo nějaké ještě menší společenství křesťanů. Z hlediska „podmínek růstu“ během katechumenátu a následného zakotvení v konkrétním společenství křesťanů je třeba zdůraznit roli farnosti a jejího faráře. Oba tyto prvky jsou nutné současně, jeden nevyklučuje druhý.

Ručitel a kmotr. Tyto dvě role, které předpokládá UKŽ, mají smysl pouze tehdy, jsou-li obsazeny osobami, které jsou „funkční“. Formální obsazení nemá smysl. Ručitel může být někdo, kdo jako první začal katechumenovi ještě před katechumenátem ukazovat cesty k víře. Má znát katechumena natolik, aby jej byl schopen věrohodně doporučit k přijetí do katechumenátu. Kmotr by měl být schopen poskytnout katechumenovi obecně lidskou i duchovní oporu, a to nejen v katechumenátu, ale i po iniciaci, kdy se bude katechumen dál sžívat s církevní praxí, bude nejspíš procházet krizemi a vynoří se mu řada nových otázek. V neposlední řadě by měl být kmotr člověkem, který se bude za katechumena a potom za novokřtěnce vytrvale modlit.

Členové katechumenátní skupiny. Pro katechumena může být výhodné, patří-li do skupiny katechumenů, a to jak při veřejných liturgických slavnostech, tak při seznamování s vírou. Nepřípadá si jako „osamocený, jediný nevědomý a všem na odiv postavený“. Otázky a tápání ostatních katechumenů mu mohou pomoci, aby se nestyděl veřejně vyslovit své pochybnosti či námítky. Zkušenosti druhých křesťanů s životem víry mu mohou pomoci, aby viděl křesťanský život v „různém provedení“ a nevnímal ho jen podle vzoru jedné osoby. Tam, kde je katechumen jeden jediný, je užitečné seznámit ho s dalšími křesťany a jim dát příležitost, aby s ním o věcech víry a křesťanského života komunikovali.

Farnost by měla být jakýmsi „polem“, na němž katechumen nejen poroste, ale bude i jako křesťan zrát. Pro jednotlivce je střední a větší farnost samozřejmě nepřehledná, nemůže poznat všechny a se všemi komunikovat. Přesto má být katechumenovi představována jako okruh lidí, mezi něž patří, a farnosti má být katechumen představen jako ten, koho farníci přijímají mezi sebe, záleží jim na něm a modlí se za něho. UKŽ na to pamatuje různými liturgickými obřady, které probíhají při veřejné bohoslužbě a které mají smysl nejen pro katechumena, ale i pro ty, kdo se na bohoslužbě svou účastí a modlitbou podílejí.

Blízké okolí katechumena (rodina, přátelé, spolupracovníci) má mnohdy nechtěně či nevědomky podíl na jeho cestě katechumenátem. Někdy působí tyto lidé tím, že ho povzbuzují nebo mu otázkami pomáhají k hlubšímu pochopení křesťanského učení;

jindy tím, že mu v cestě brání nebo ji znevažují, a tak mu nechtěně ukazují, že jde o něco důležitého.

Náplň katechumenátu

Spolehlivým tematickým vodítkem zde může být především liturgická kniha UKŽ.

Budeme-li postupovat liturgií zpětně od udělení iniciačních svátostí, je zřejmé, že katechumen má dospět k víře, kterou před křtem osobně vyzná, a k zřeknutí se zla. To jinými slovy znamená, že má dospět k obrácení (nikoliv k dokonalosti!). Obřad „ef-feta“ naznačuje, že má být schopen víru přijímat i hlásat. Období očisťování a posvěcování zdůrazňuje podíl Boží aktivity, zprostředkovávané církví, na cestě obrácení: Bůh očisťuje a posvěcuje, proto jsou podstatné modlitby za katechumena, jak je UKŽ předkládá, případně mazání olejem katechumenů, jež některé modlitby doprovázejí. Důraz na bohoslužby slova v první části katechumenátu, případně předání Písma katechumenovi upozorňuje na nutnost uvádět katechumena nejen do obsahového poznání Bible, ale i do života z Božího slova. A konečně svěřování pokladů církve – apoštolského vyznání víry a modlitby Páně – připomíná zásadní úkol poznání a přijetí obsahu Kréda, což je podmínkou křtu, a právě tak požadavku uvádění katechumena do modlitby.

Jmenované prvky by neměly v katechumenátu nikdy chybět. Jejich konkrétní rozsah a ztvárnění závisí samozřejmě na věku, vzdělání a dosavadní životní cestě katechumena.

Doba udílení svátostí a připravenost katechumenů

Dospělému člověku jsou iniciační svátosti udíleny o velikonoční vigílii. Je to prastarý privilegovaný křestní termín, i dnes nově zdůrazňovaný, odpovídající skutečnosti, že křtem je člověk vstípen do velikonočního tajemství. Liturgie postní doby a velikonoční vigílie je uspořádána tak, že v ní křesťanská iniciace a její obřady mají své pevné místo. Rovněž texty liturgie postní doby, velikonočního tridua i prvního velikonočního týdne s přítomností katechumenů a posléze nově pokřtěných výslovně počítají.

Připravenost katechumenů k přijetí iniciačních svátostí zpravidla posoudí farář, který bude svátosti udílet, nebo kněz či jáhen, který vedl přípravu. *Kodex kanonického práva, Katechismus katolické církve* i liturgická kniha UKŽ předpokládají zásadně udělení všech tří iniciačních svátostí při jediné bohoslužbě, ať už křtí biskup nebo kněz. *Kodex* říká doslova: „Dospělý, který byl pokřtěn, je hned po křtu biřmován, zúčastní se mše a přijme sv. přijímání, pokud tomu nebrání vážný důvod.“¹² To znamená, že dostatečnou připraveností katechumenů se rozumí taková příprava, která umožňuje plodné přijetí všech tří iniciačních svátostí.

Pro období mystagogie i pro další měsíce života novokřtěnce lze ve farnostech, kde bylo katechumenů více, uspořádat několik setkání, kde si nově pokřtění i ti, kdo byli pokřtěni v minulých letech, sdělují své zkušenosti z počátků křesťanského života a z přijímání svátostí.

Summary: Catechumenate

The Second Vatican council called for the renewal of catechumenate. In the introductory part of the article, the author returns to historical roots of this call and follows subsequent steps to its fulfilment. Also, he presents the process of initiation into Christian life as a way to be realised in its fullness if possible, as specified in the RCIA. The whole way of Christian initiation should not only lead people to become a Christian but also to their desire and ability to live as a Christian. The sense and content of the catechumenate and participants characterization are discussed. In addition to its participants, the catechumenate concerns also the community of believers, where the person will live after their baptism (e.g., prayer group, sponsor, godparent, catechumenate community members, parish, and their relatives). Main responsibility for catechumenate in a diocese is held by its bishop because the their catechumenate must be understood as a „diocesan institution“. Participants of the catechumenate should reach the conversion and be receptive to faith and able to spread it; they must be introduced into prayer and living from the Word of God; moreover, they must come to know the Creed and accept its content. All of this must be done with respect to participant's age, educational level and personal history. In the last part of the article, the author focuses on celebration of initiation rite, fundamentally during the sole liturgy on the Easter Vigil.

Křesťanská iniciace dětí školního věku

Týká se dětí, „které v době, kdy už nabyly užívání rozumu a jsou schopné náboženské výuky, jejich rodiče nebo ti, kdo se o ně starají, přivedou, nebo se samy s jejich svolením rozhodnou přijít a požádat o přijetí svátostí uvádějících do křesťanského života. Jsou už schopné mít svou víru, žít ji v sobě a podle svého svědomí z ní žít.“¹³

Pro tento případ počítá liturgická kniha UKŽ s vlastními obřady, které obsahují katechumenát pro tyto děti.¹⁴ Nepřichází zde tedy v úvahu křest podle liturgické knihy *Křest dětí*. Katechumenát rozvržený do stupňů je třeba v tomto případě samozřejmě dodržet. I zde mají být iniciační svátosti uděleny všechny tři. Ustanovení biskupské konference o věku biřmovanců se týká těch, kdo byli pokřtěni jako malé děti.

Jestliže dítě přípravu na katechumenát na delší dobu přeruší, je dobré po nezbytném připomenutí toho, co už absolvovalo, a po reflexi prožité pauzy v katechumenátu pokračovat, nezačínat jej znovu od začátku. Katechumenem se člověk v zásadě stává jen jednou, ne vícekrát či na etapy.

Závěr

Katechumenát není jen závazný církevní předpis pro přípravu dospělých k včlenění do církve, ale je velkou inspirací pro katechetickou a pastorační práci.

Poznámky:

- 1 *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002, odst. 1212.
- 2 *Sacrosanctum Concilium* 64–66.
- 3 *Ordo initiationis christianae adultorum*. Editio typica, Vatican 1972.
- 4 *Uvedení do křesťanského života*. Praha : Sekretariát ČLK, 1987. V dalším textu jen zkráceně: UKŽ.
- 5 Více o iniciaci např. Kol.: *Křesťanská iniciace*. Praha : Katechetická sekce České biskupské konference v nakladatelství Tomáš Halama, 2009.
- 6 Běžně užívané obraty „příprava na křest“ a „křest dospělého“ velmi nedokonale vystihují to, co církev chápe jako křesťanskou iniciaci.
- 7 *CIC*, kán. 206 §1.
- 8 UKŽ, str. 17, odst. 4.
- 9 RATZINGER, J. Křest, víra a náležitost k církvi. *Mezinárodní katolická revue Communio*, 2009, č. 3, str. 323–324.
- 10 UKŽ, s. 30, odst. 66.
- 11 V českých překladech jsou tyto zkušenosti dostupné, např. THOMAS, P. *Cesta víry*. Praha : Pastorační středisko, 1992; CORDONNIER, G. *Katechumenát v životě církve*. Praha : Pastorační středisko 1993.
- 12 Kán. 866 *CIC*. Za vážný důvod samozřejmě nelze považovat názor křtícího kněze nebo někoho dalšího, že je lepší křest a biřmování oddělit nebo že katechumen není ještě dostatečně připraven. Není-li připraven k přijetí všech tří svátostí, není prostě připraven a jeho katechumenát pokračuje.
- 13 UKŽ, čl. 306.
- 14 UKŽ, str. 141–176.